

VLOGA JOŽETA GORIČARJA PRI USTANOVITVI INŠTITUTA ZA SOCIOLOGIJO IN FILOZOFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI

Omejil se bom na delo in vpliv Jožeta Goričarja, povezana z ustanovitvijo Inštituta za sociologijo in filozofijo (ISF) in z začetki dela tega inštituta. Da bi se nekoliko bolj seznanili z njegovo vlogo, pomenom in obsegom njegovega dela, je treba osvetliti okoliščine, v katerih je ISF nastal in kako je začel delovati.

ISF, kot se je poimenoval v oktobru 1959, je nastal na temelju prizadevanj Borisa Zihlerla in verjetno Jožeta Goričarja. Razpustili so namreč Inštitut za družbene vede v Beogradu, kjer je deloval Boris Zihlerl, po vsej verjetnosti zaradi pretiranega dogmatizma, in sicer zaradi intervencij Milovana Jilasa. Analogno razpuščenemu beograjskemu inštitutu naj bi bil tudi ljubljanski inštitut – do ustanovitve še neimenovan – nekakšen inkubator za bodoče aktiviste, ideologe, znanstvenike in teoretike marksizma in znotraj njega vir historičnega materializma za potrebe Zveze komunistov. Institucija naj bi se razvila prek podiplomskih predavanj, formalne kvalifikacije pa bi bile omogočene v povezavi z eno ali več fakultetami Univerze.

Institut v ustanavljanju je imel izjemno ugodno infrastrukturo. Prevezel je celotno knjižnico takratnega CK ZKS, in to skupaj z zaposlenimi. Vsi zaposleni v knjižnici so bili preverjeni predvojni partijski kadri in nekatere tovarišice so bile celo delavke kominterne.¹ Knjižnica je imela takrat okoli 50.000 do 60.000 knjig in praktično skoraj neomejene možnosti naročanja nove literature in revij. Ker z Vzhoda nismo nabavljali skoraj nič, sta bili v veliki večini strokovna literatura in tudi publicistika 'zapadni'. In seveda smo se učili iz teh virov. Jože Goričar je aktivno sodeloval pri naročanju teh del. Tako smo v začetku naročali od 4500 knjig na leto in najprej okoli 90 ter pozneje okoli 120 revij. Inštitut je imel odlične prostore bivše Skupščine RS v Kazini, se pravi v najožjem centru Ljubljane, oprema v njem pa je bila Plečnikova. Imel je tudi čitalnico za 40–50 udeležencev.

Ustanovitev inštituta so objavili na dveh neformalnih srečanjih, ki sta bili v razmiku kakih osem do devet mesecev. Na prvem neformalnem srečanju se je o inštitutu govorilo še kot skoraj izključno o 'inkubatorju' za formiranje visoko kvalificiranih partijskih kadrov. Na drugem srečanju pa se je že govorilo o Inštitutu za sociologijo in filozofijo. Zagotovo je na to vplival Jože Goričar. Zato sicer ni nobenega empiričnega dokaza, pač pa samo skoraj edino mogoč logičen sklep. Drugega sociologa namreč v Sloveniji takrat sploh ni bilo. S tem pa je Jože Goričar dosegel, da je bila že v imenu začrtana bodoča

* Stane Saksida, dolgoletni direktor Inštituta za sociologijo in filozofijo Univerze v Ljubljani.

¹ To je bila pravzaprav skupina tovarišic, ki so sestavljale slovensko uredništvo radijske postaje Kominterne, ki je oddajala med 2. svetovno vojno.

usmerjenost inštituta. Torej Inštitut za *sociologijo in filozofijo*, ne pa nekakšen nediferencirani inštitut za družbene vede.

Takoj po ustanovitvi, oktobra 1959, je Inštitut začel z dvema smerema delovanja, in to z že omenjenim podiplomskim študijem in z empiričnimi raziskavami. Na podiplomskem študiju je bil edini profesor, ki je predaval sociološke predmete, Jože Goričar. Predaval je zgodovino socioloških teorij in občo sociologijo kot osnovo za nadaljnje teoretsko in empirično delo. Tudi nekateri drugi predavatelji so predavali teme, ki so bile podlaga za nadaljnje empirično usmerjene sociološke raziskave. Verjetno je ta predavanja tudi organiziral Jože Goričar. Historični materializem ni igral kakšne posebne vloge.

Ena bistvenih dejavnosti Jožeta Goričarja je bilo pridobivanje kadrov. Rekrutiral jih je iz vrst pravnikov in filozofov, pozneje pa so prvorekrutirani v delo inštituta pritegnili druge, podobno usmerjene kolege. To so bili pretežno psihologi, ki so že poznali temeljna metodološka orodja, pozneje uporabljena v empiričnih družboslovnih raziskavah. Spomnim se, da mu ni uspelo zaposliti samo enega pravnika, četudi je imel, verjetno edini, doktorsko disertacijo iz sociološkega predmeta (Formiranje družine v Sloveniji).² Za politiko pač še ni bil sprejemljiv.

Jože Goričar je poskrbel tudi za to, da so posamezniki, zaposleni na Inštitutu ali pa kot zunanji sodelavci, pripeljali na ISF že začete raziskave, ki so nastajale izven inštituta, na primer: »Prosti čas delavcev v Sloveniji«, ki ga je financirala Zveza sindikatov in Zveza Svobod in prosvetnih društev. To je bila prva mednarodna empirična sociološka raziskava v Sloveniji. Vodil jo je francoski sociolog G. Dumazedier in je vključevala pet držav.³ Druga raziskava je bila raziskava Ljubljanskega dnevnika, na podlagi katere je nastal Nedeljski dnevnik,⁴ s takrat največjo naklado (okoli 80.000 izvodov). Pozneje je naklada narasla do nekje okrog 130.000 izvodov. Ta raziskava je zajela 2400 anketirancev in je bila prva komunikološka raziskava v Sloveniji in takratni Jugoslaviji. Imela je tudi pomembne praktične rezultate. Kot je znano, Nedeljski dnevnik izhaja še danes. Tudi izven inštituta je Jože Goričar organiziral raziskave in jih izvajal s svojimi študenti. Spomnim se raziskav o prostem času in o prestižu poklicev, verjetno pa je bilo še več drugih. Te empirične raziskave so dejansko pomenile razgrajevanje takrat skoraj izključno historično materialistične usmerjenosti v družboslovju.

Zelo pomembna dejavnost Jožeta Goričarja je bilo vključevanje slovenskih sociologov v mednarodne sociološke tokove. To je realiziral na dva načina. Najprej: mladi (takrat) raziskovalci so odhajali na sociološka srečanja v tujini, in sicer je na posvetovanja, srečanja, simpozije, kamor je bil vabljen

² Gre za dr. Vlada Bonača.

³ Glavna akterja financiranja te raziskave sta bila Niko Lukež in Tilka Blaha. To omenjam zato, ker verjetno prvi financerji empiričnih socioloških raziskav niso še nikjer zabeleženi.

⁴ To raziskavo je financiral Miloš Mikeln, takratni glavni urednik Ljubljanskega dnevnika.

sam, pošiljal mlade raziskovalce. Lahko rečemo, da se je žrtvoval, kajti v tistih časih so bila posvetovanja tudi v tujini še zelo redka. Obiski takih posvetovanj pa so bili povezani – za takratno situacijo – s precejšnjimi materialnimi ugodnostmi; z deviznimi dnevnicami, posebej plačanimi potovalnimi in osebnimi stroški ipd. Na teh srečanjih so se postopno vzpostavljale mreže, ki so omogočale nadaljnje zveze. Drugi način povezave s svetovnimi raziskovalnimi tokovi so bila povabila tujim raziskovalcem. Tako smo npr. ob raziskavi Prosti čas delavcev v Sloveniji organizirali v Portorožu mednarodni simpozij o tej raziskavi, kjer smo primerjali naše izsledke z izsledki štirih drugih dežel. Simpozij je bil prvi mednarodni sociološki dogodek v Jugoslaviji.

Sinergetski učinek *imena* inštituta, nove *literature* in *revij* – skoraj izključno ‘zapadnega’ izvora, *predavanj* Jožeta Goričarja, dotedanjih empiričnih *raziskav kadrov*, ki so bili naravnani na empirične sociološke raziskave in *mednarodnih zvez*, je dotedanje histomatske teorije praktično razgradil in jih skoraj izrinil iz družboslovja. Takrat smo namreč sodili, da je treba izhajati iz nekaterih temeljnih marksističnih predpostavk, vendar pa že v tistem času ni bilo mogoče več operirati izključno s sto let starimi kategorijami. Sodili smo, da je treba delu teh kategorij spremeniti vsebino, del pa opustiti. In temu so služile empirične sociološke raziskave. Končno pa se je iz tega razvilo nekaj povsem drugega, in to samostojne empirične sociološke raziskave, ki niso že vnaprej predpostavljale marksističnih izhodišč. Lahko bi torej v današnjem jeziku rekli, da so empirične sociološke raziskave nastale kot kolateralna škoda razvijanja marksizma in historičnega materializma. Takrat pa smo temu rekli ‘serendipity’ ali pa ‘spin off’ efekti.

Takšna usmeritev je izhajala tudi iz takratne širše družbene dejavnosti akterjev te usmeritve. Z Jožetom Goričarjem vred smo sodili, da je mogoče uveljaviti in realizirati konkretne cilje – se pravi demokratizacijo, zmanjšanje represije ipd. – v družbi in znanosti samo, če delujemo znotraj obstoječih družbenih odnosov, se pravi znotraj ZK in takratnih institucij. Rezultati take usmerjenosti so bili vidni že takrat in danes; ta usmerjenost je pripeljala do FDV, merjenj javnega mnenja, obsežnih raziskav ISF itd. Obe instituciji sta bili učinkoviti jedri takratne jugoslovanske sociologije in po njiju se je slednja tudi zgledovala. Ne nazadnje pa je treba tudi povedati, da sta obe instituciji zaposlovali več kot polovico ustanoviteljev poznejšega Demosa in celo vrsto politikov, ki so delovali po odcepitvi Slovenije. Nekateri od njih delujejo še danes.

Vsi ti rezultati so nosili pečat Jožeta Goričarja. Bil nam je zgled, učitelj, mentor, seznanil nas je s sociološkimi teorijami in nas opremil s kategorijami, ki jih do takrat še nismo poznali. Formiral je prve slovenske sociologe in jim v takratnem družbenem okolju dajal širšo podporo, in to skoraj vselej, ko smo je bili v konfliktih s takratno politiko tako zelo potrebni. Jože Goričar je bil velik človek. Za odnose z nami, za vse njegovo delo in prizadevanja smo mu bili že takrat in smo mu še danes globoko hvaležni.